

Η ΠΕΝΤΗΚΟΝΤΑΕΤΗΡΙΔΑ ΤΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ ΚΩΣΤΗ ΠΑΛΑΜΑ

1. ΙΔΡΥΣΗ¹

Τὸ Ἴδρυμα Κωστῆ Παλαμᾶ συνεστήθη τὴν 1η Δεκεμβρίου 1959, μετὰ τὴν ὑπ' ἀριθμὸν 8959 πράξη τοῦ Συμβολαιογράφου Ἀθηνῶν Ἀγγέλου Γεωργίου. Αὐτὴ προκάλεσε τὸ Βασιλικὸ Διάταγμα 842 τῆς 1ης Δεκεμβρίου 1960, ποὺ δημοσιεύθηκε στὸ φύλλο 205 τῆς Ἐφημερίδας τῆς Κυβερνήσεως, στίς 28 Δεκεμβρίου 1960. Ἐμπνευστὲς γιὰ τὴ σύσταση τοῦ Ἰδρύματος ἦσαν οἱ Γιώργος Κατσίμπαλης, Κωνσταντῖνος Τσάτσος, Ἀνδρέας Καραντώνης, Δημήτρης Συναδινός, καὶ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν κληρονόμων οἱ Χρῆστος Ξανθόπουλος-Παλαμᾶς, Γεώργιος Συριώτης καὶ Ἀχιλλέας Βάλβης-Λασκαρίδης. Συγκεκριμένα, μετὰ τὴν εὐκαιρίαν τῆς 100ῆς ἐπετείου τῆς γεννήσεως τοῦ Παλαμᾶ, οἱ κληρονόμοι τοῦ ἀποφασίσαν ὁμόφωνα νὰ ἐκχωρήσουν, μετὰ ἀνιδιοτελεῖ τρόπον ὅ,τι τοὺς ἀνῆκε ἀπὸ τὸν μεγάλο προγόνον τοὺς: ὅσα χειρόγραφα τοῦ ποιητῆ εἶχαν στὴν κατοχὴ τους, τὰ βιβλία τῆς προσωπικῆς βιβλιοθήκης του καὶ ὁρισμένα ἀντικείμενα τοῦ σπιτιοῦ του [εἰκόνα 1]. Ταυτόχρονα ἐκχώρησαν καὶ τὰ δικαιώματα πνευματικῆς ιδιοκτησίας στὰ ἔργα τοῦ ποιητῆ.

1. Γιὰ τὴ σύνταξη τοῦ ἱστοικοῦ τοῦ Ἰδρύματος ποὺ παρουσιάζουμε ἐν συντομίᾳ στὸ παρὸν ἄρθρο —ἐκτὸς τοῦ πλουσιότατου πρωτογενοῦς ὕλικου ποὺ χρησιμοποιήσαμε— συμβουλευτήκαμε τὸ «Χρονικὸ» του ποὺ εἶχε συντάξει ὁ Δημ. Π. Συναδινός («Χρονικὸ τοῦ Ἰδρύματος Κωστῆ Παλαμᾶ», *Φιλολογική. Τρίμηνη περιοδικὴ ἔκδοση ἐνημέρωσης καὶ προβληματισμοῦ τῆς Πανελληνίας Ἑνώσεως Φιλολόγων*, ἔτος 12, φ. 46, Ἰανουάριος-Μάρτιος 1994, σσ. 40-43), καθὼς καὶ σχετικὰ σημείωμα ποὺ δημοσιεύθηκε στὸ ἀφιέρωμα τῆς ἐφ. *Ἡ Καθημερινή* («Τὸ Ἴδρυμα Κωστῆ Παλαμᾶ», *Ἑπτὰ ἡμέρες. Κωστῆς Παλαμᾶς. Τὰ χρόνια του καὶ τὰ χαρτιά του*. 60 χρόνια ἀπὸ τὸν θάνατό του, Κυριακὴ 30 Μαρτίου 2003, σ. 31). Ἐπίσης ἀνατρέξαμε καὶ στὸ λεύκωμα *Κωστῆς Παλαμᾶς. Ἐξήντα χρόνια ἀπὸ τὸ θάνατό του (1943-2003)*, Ἴδρυμα Κωστῆ Παλαμᾶ, Ἀθήνα 2003.

2. ΔΙΟΙΚΗΣΗ

Με την ίδια πράξη καθορίσθηκε ή πρώτη δεκαμελής Διοικούσα Έπιτροπή του Ίδρύματος, αποτελούμενη από τους Γιώργο Κατσιμπαλή, Κωνσταντίνο Τσάτσο, Ηλία Βενέζη, Ξενοφώντα Ζολώτα, Γεώργιο Άθανασιάδη-Νόβα, Εύαγγελο Παπανούτσο, Άνδρέα Καραντώνη, Γιώργο Συριώτη, Δημήτρη Συναδινό και Γεώργιο Κουρνούτο, Διευθυντή τότε τής Διεύθυνσης Γραμμάτων του Υπουργείου Παιδείας. Η πρώτη συνεδρία τής Διοικούσας Έπιτροπής έγινε στις 7 Φεβρουαρίου 1961. Στο έξις τὰ κενὰ πού δημιουργούνταν από θανάτους μελών καλύπτονταν με νέα μέλη, κυρίως λογοτέχνες, όπως ο Γιώργος Θεοτοκάς, ο Όδυσσέας Έλύτης, ο Άγγελος Βλάχος και ο Τάσος Άθανασιάδης, ή πανεπιστημιακούς καθηγητές, όπως ο Άπόστολος Σαχίνης και ο Κωνσταντίνος Τρυπάνης. Πρώτος Πρόεδρος (ως ισόβιος) όρίσθηκε ο Κατσιμπαλής, ο όποιος και σφράγισε τήν ταυτότητα του Ίδρύματος με τή δεκαεπταετή θητεία του, από τὸ 1961 έως τὸν θάνατό του, τὸ 1978. Άκολουθῶς τὸν διαδέχθηκε ο Εύαγγελος Παπανούτσος γιὰ τή διετία 1978-1980 και, μετὰ από αυτόν, τήν προεδρία ανέλαβε ο Κωνσταντίνος Τσάτσος [εἰκόνα 2]. Συγκριμένα, ἐξελέγη Πρόεδρος κατὰ τή συνεδρία τής Διοικούσας Έπιτροπής τής 26ης Σεπτεμβρίου 1980, και διατήρησε τή θέση αὐτή μέχρι τὸ 1987. Οἱ δύο ἐπόμενοι πρόεδροι διοίκησαν τὸ Ίδρυμα γιὰ μία δεκαετία περίπου ο καθένας τους, ο Άπόστολος Σαχίνης από τὸ 1987 έως τὸν θάνατό του, τὸ 1997, και ο Τάσος Άθανασιάδης από τὸ 1997 έως τὸν θάνατό του, τὸ 2006. Έκτοτε Πρόεδρος εἶναι ή Γαλάτεια Σαράντη. Σήμερα, ἐκτὸς από τήν Πρόεδρο, στή Διοικούσα Έπιτροπή μετέχουν ἔξι καθηγητὲς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, οἱ Κάρλος Μητσάκης, Παναγιώτης Μαστροδημήτρης, Μιχάλης Μερακλῆς, Κωνσταντίνος Κασίνης, Εύαγγελος Άθανασόπουλος, Γεράσιμος Ζώρας, οἱ λογοτέχνες Εύαγγελος Μόσχος και Θανάσης Παπαθανασόπουλος, καθώς και ο Γ. Γ. Κατσιμπαλής.

Τὰ ἐκάστοτε μέλη τής Διοικούσας Έπιτροπής φρόντιζαν νὰ ἐκπληρώνουν τούς σκοπούς τοῦ Ίδρύματος, όπως περιγράφονται στὸ *Φ.Ε.Κ.*: «Σκοπὸς αὐτοῦ ἔσεται ή συγκέντρωση οἰωνδήποτε χειρογράφων και ἀνεκδότων ἔργων τοῦ αἰμνήστου ἔθνικοῦ ποιητοῦ Κωστῆ Παλαμᾶ, ή ἐκδοσις αὐτῶν, ή ἐπανεκδοσις τῶν ἤδη ἐκδεδομένων ἔργων αὐτοῦ, ὡς ἐπίσης και ή συγκέντρωση τῶν οἰωνδήποτε κινητῶν πραγμάτων, ἅτινα ἐχρησιμοποiei ο ποιητής, εἰς τρόπον ὥστε νὰ καταστῇ δυνατὴ ή σύστασις δι' αὐτῶν μουσείου παρέχοντος τήν εἰκόνα τής ζωῆς του. Πάντων πρωταρχικὸν καθήκον και ὑποχρέωσις τοῦ Ίδρύματος εἶναι ή ἀμεσος συγκρότησις "Μουσείου Κωστῆ Παλαμᾶ", ἐγκατεστημένου εἰς τήν οἰκίαν ἐνθα ἀπεβίωσεν οὗτος ή τούτου ἀδυνάτου ὄντως εἰς ἕτερον κατάλληλον οἶκημα ἐν Ἀθήναις».

3. ΚΤΙΡΙΟ

Ὁ Παλαμᾶς πρωτοεῖδε τὸ φῶς στὴν Πάτρα σ' ἓνα σπίτι τῆς ὁδοῦ Κορίνθου, ἐνῶ τὰ νεανικὰ χρόνια του τὰ πέρασε στὸ Μεσολόγγι. Τὸ μεγαλύτερο ὅμως μέρος τῆς ζωῆς του ταυτίζεται μὲ τὴ διαμονή του στὴν Ἀθήνα. Στὸ σπίτι τῆς ὁδοῦ Ἀσκληπιοῦ 3 ἔζησε γιὰ σαράντα χρόνια, ἀπὸ τὸ 1896 ἕως τὸ 1935, καὶ γιὰ τὸν λόγο αὐτόν, τὸ Ἴδρυμα θεώρησε πρωταρχικὸ καθήκον του νὰ ἔχει ἐκεῖ τὴν ἑδρα του. Ἐτσι, τὸν Ἰούνιο τοῦ 1969, ἀγόρασε διαμέρισμα στὸν τέταρτο ὄροφο τῆς πολυκατοικίας ποὺ οἰκοδομήθηκε στὸν ἴδιο χῶρο. Στὴν ἑδρα αὕτῃ ἔγινε προσπάθεια νὰ διαμορφωθεῖ ἓνα δωμάτιο, ὅπως ἦταν τὸ γραφεῖο τοῦ Παλαμᾶ στὸ παλαιὸ σπίτι. Ὁ Κωνσταντῖνος Δημητριάδης, σὲ συνέντευξη ποὺ εἶχε πάρει ἀπὸ τὸν Παλαμᾶ τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1921, περιέγραφε ὡς ἑξῆς τὸν χῶρο: «Στῆλες καὶ σωροὶ ἀπὸ τόμους σὲ κάθε γωνιά. Καὶ οἱ ἀπέρριπτες βιβλιοθήκες, κι ἐκεῖνες, γιομάτες ἀπὸ βιβλία. Ἀρκετὰ καλλιτεχνικὰ σκίτσα καὶ φωτογραφίες στοὺς τοίχους: ὁ Οὐγκώ, ὁ Χάινε, ὁ Δάντης, ἡ Μαντᾶμ ντε Νοάιγ καὶ τρία πορτραῖτα τοῦ Κωστῆ Παλαμᾶ. Τὸ ἓνα, πολὺ καλὸ, ἔργο τοῦ Εὐάγγελου Ἰωαννίδη. Τὸ τραπέζι-γραφεῖο τοῦ ποιητοῦ, χωρὶς κανένα στολίδι ἐκτὸς ἀπὸ ἓνα χάλκινο γλυπτὸ καλαμάρι. Βιβλία καὶ χαρτιά ἐπάνω, καὶ μιὰ μικρὴ λάμπα πετρελαίου ποὺ φωτίζει δειλὰ τὰ ἐμπνευσμένα τοῦ ποιητοῦ βράδρια. Κανένα φανταχτερὸ πράγμα—κανένα καινούργιο ἐπιπλο—στὸ παλαιὸ αὐτὸ γραφεῖο, ποὺ ἡ ἀτμόσφαιρά του ἔχει κάπως πικρὸ καὶ ὑγρὸ ἄρωμα τῶν παλαιῶν τόμων»². Πράγματι ἡ προσπάθεια τοῦ Ἰδρύματος νὰ ἀναπαρασταθεῖ ὁ χῶρος τοῦ γραφείου τοῦ Παλαμᾶ, μὲ ὅσα αὐθεντικὰ ἐπιπλα καὶ ἀντικείμενα διασώζονται, ὑπῆρξε ἄκρως ἐπιτυχὴς καὶ τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ὑποβλητικόν. Ἐτσι ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἐπιπλα καὶ τὶς βιβλιοθήκες τοῦ Παλαμᾶ, ἐκτίθενται στὸν φυσικὸ τους χῶρο καὶ τὰ μικροαντικείμενα τοῦ γραφείου του, κονδυλοφόροι, πενοστάτες, χαρτοκόπτες. Ἴδια προσπάθεια ἔχει γίνεи καὶ ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν νὰ διαμορφωθεῖ χῶρος ἀφιερωμένος στὸν Παλαμᾶ, μὲ ἐπικέντρο τὸ γραφεῖο ποὺ χρησιμοποιοῦσε ὡς Γενικὸς Γραμματεὺς τοῦ Ἰδρύματος κατὰ τὴν τριακονταετία 1897-1927, τὸ ὁποῖο ἔχει τοποθετηθεῖ σὲ κατάλληλο χῶρο τοῦ πανεπιστημιακοῦ ἐντευκτηρίου «Κωστῆ Παλαμᾶς». Στὸ Ἴδρυμα Παλαμᾶ, ὥστόσο, ὑπάρχουν καὶ πολλὰ προσωπικὰ ἀντικείμενα τοῦ ποιητῆ ποὺ ἔχουν ἐκτεθεῖ εἴτε σὲ κατάλληλες προθήκες, εἴτε στὸν φυσικὸ τους χῶρο πάνω σὲ ἐπιπλα τοῦ ποιητῆ. Ἰδιαίτερη προσοχὴ ἔχει δοθεῖ στὴ διακόσμηση τῆς αἴθουσας συνεδριάσεων τῆς Διοικούσας Ἐπιτροπῆς, ὅπου ὑπάρχουν πολλὰ μικροῦ μεγέθους ἐκθέματα, καθὼς καὶ στὴ χωροταξικὴ διαρρύθμιση τοῦ προθάλαμου, ὅπου βρίσκονται ἀναρτημένα στοὺς τοίχους διπλώματα τοῦ Παλαμᾶ.

2. Κ. Δημητριάδης, «Μία συνέντευξη μὲ τὸν Κωστῆ Παλαμᾶ», *Τὰ Πανελλήνια*, 26 Σεπτεμβρίου καὶ 3 Ὀκτωβρίου 1921 [=Κωστῆ Παλαμᾶ, Ἀπαντα, τόμ. 14, σ. 111].

4. ΠΡΟΣΩΠΙΚΑ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ

Ἀναφέρουμε ὀρισμένα μόνον ἀντικείμενα ἀπὸ τὰ φυλασσόμενα ἢ ἐκτιθέμενα στὶς αἰθουσες τοῦ Ἰδρύματος, ἐνδεικτικὰ τῆς ποικιλίας τῶν διαφόρων κατηγοριῶν. Ὑπάρχουν, λοιπόν, μεγάλα ἀντικείμενα, ὅπως ἡ γνωστὴ κουνιστὴ πολυθρόνα του, ὅπου συνήθιζε νὰ ἀναπαύεται ὁ ποιητής. Αὐτὴ ἔχει διατηρηθεῖ σὲ ἀριστη κατάσταση, ὥστε ὁ ἐπισκέπτης τοῦ χώρου νομίζει ὅτι μπορεῖ νὰ τὴν χρησιμοποιοῦν καὶ ὁ ἴδιος. Στὸ κέντρο τοῦ δωματίου ἔχει τοποθετηθεῖ τὸ γραφεῖο του μὲ τὴν καρέκλα του. Πάνω στὸ γραφεῖο ὑπάρχουν μελανοδοχεῖα, press-papier, κονδυλοφόροι, πένες, τέσσερις καλαίσθητοι χαρτοκόπτες, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἓνας κοσμημένος μὲ τὴ μορφή τοῦ Δάντη καὶ ἓνας μὲ ἄνθη. Ἐπίσης ἐκτίθενται μικρὰ ἀγαλματίδια: μία πήλινη Ταναγραῖα, ὁ Βούδας στὴν τυπικὴ ἱερὴ του στάση καὶ ὁ Shiller ἀπὸ μπροῦτζ, καθὼς καὶ ἓνα ὀλόγλυφο ξύλινο μποῦστο τοῦ Δάντη, χρωματισμένο. Ἐξάλλου, ὑπάρχει καὶ φωτογραφία πίνακα ποὺ ἀπεικονίζει τὸν μεγάλο Φλωρεντίνου ποιητὴ, ἀλλὰ καὶ φωτογραφίες φίλων τοῦ Παλαμᾶ μὲ ἀφιερώσεις, ὅπως τοῦ Ψυχάρη ἢ τῆς de Noailles. Ἐκτίθενται ἐπίσης, μέσα σὲ προθήκες, ζευγάρια γυαλιῶν του μὲ ἀντίστοιχες θῆκες, μία παλαιοῦ τύπου πίπα, τρία μπαστούνια του, τσιράντες, κιάλια, κλειδιά, τὸ ρολόι του, καθὼς καὶ τράπουλα μὲ ταρῶ, τὴν ὁποία συνήθιζε νὰ χρησιμοποιοῦν γιὰ νὰ διασκεδάσει, ὅταν τύχαινε νὰ ἔχει λίγο ἐλεύθερο χρόνο, ἐνῶ σὲ μία ἄκρῃ τοῦ δωματίου ἔχει τοποθετηθεῖ ἡ σόμπα του.

5. ΠΑΡΑΣΗΜΑ-ΔΙΠΛΩΜΑΤΑ

Ὁ προθάλαμος εἶναι διακοσμημένος κυρίως μὲ περγαμηνές καὶ διπλώματα τοῦ Παλαμᾶ, ἐνῶ τὰ ἀντίστοιχα διάσημα καὶ τὰ μετάλλια εἶναι τοποθετημένα σὲ προθήκες ποὺ βρίσκονται στὴν αἴθουσα συνεδριάσεων τῆς Διοικουσᾶς Ἐπιτροπῆς. Ἀναφέρουμε, ἐνδεικτικὰ, τὸ Ἀριστεῖο Γραμμάτων καὶ Τεχνῶν μὲ τὰ διάσημά του, τὸ παράσημο τοῦ Ταξιάρχῃ τοῦ Τάγματος τοῦ Φοίνικα, δύο διπλώματα καὶ τὰ ἀντίστοιχα διάσημα τῆς Λεγεώνας τῆς Τιμῆς, τὸ παράσημο τοῦ Ταξιάρχῃ τοῦ Ἰταλικοῦ Βασιλείου, καθὼς καὶ τὸ διάσημο τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

6. ΠΡΟΣΩΠΟΓΡΑΦΙΕΣ

Ἡ ἐνδιαφέρουσα φυσιογνωμία τοῦ μεγάλου μας ποιητῆ ἀπετέλεσε θέμα πολλῶν προσωπογραφιῶν ποὺ κοσμοῦν, διάσπαρτες, τοὺς τοίχους τοῦ Ἰδρύματος. Παλαιότερη εἶναι αὐτὴ ποὺ φιλοτέχνησε ὁ Εὐάγγελος Ἰωαννίδης (1868-

1942) τὸ 1909. Πρόκειται γιὰ μιὰ ἐκτέλεση μὲ κάρβουνο σὲ χαρτί [εἰκόνα 3]. Ὁ Παλαμᾶς ἀπεικονίζεται σὲ ἡλικία 48 ἐτῶν. Ἡ χρονολογική, ἀλλὰ κυρίως ἡ ὑφολογική διαφορά αὐτῆς τῆς προσωπογραφίας σὲ σχέση μὲ τὶς ἐπόμενες εἶναι ἐμφανής. Ἡ ἀπόδοση τῆς προσωπικότητος τοῦ ποιητῆ, ὁδηγεῖ σὲ ἓνα ἐξωστρεφὲς ἀποτέλεσμα ἐμπιστοσύνης πρὸς τὸ μέλλον. Ὁ ἴδιος ὁ Παλαμᾶς ἔγραφε σχετικὰ μὲ αὐτὴ τὴν προσωπογραφία, στὶς 15 Ἰουλίου 1909, στὴν κόρη του Ναυσικᾶ: «Ἄλλο σπουδαῖο ἐξαγόμενο τῶν παραστρατισμάτων αὐτῶν εἶναι τὸ πορτραῖτο μου μὲ κάρβουνο, γραμμένο ἀπὸ τὸ συμπαθητικὸ ζωγράφο Ἰωαννίδη ποὺ ἔχει τ' ἀργαστήρι του στὸ Ζάππειο»³.

Δύο δεκαετίες ἀργότερα, τὸ 1928, ὁ Δημήτριος Μπισκίνης (1891-1947) φιλοτέχνησε τὴν ὑποβλητικότερη ἴσως προσωπογραφία τοῦ Παλαμᾶ [εἰκόνα 4]. Πρόκειται γιὰ μιὰ ἔλαιογραφία σὲ μουσαμά, καθόλα σύμφωνη μὲ τὸ ὕφος τῶν ἐπισήμων, ἀκαδημαϊκῶν προσωπογραφιῶν τῆς ἐποχῆς. Ὑπενθυμίζουμε ὅτι τὸ 1928, ὁ Παλαμᾶς συνταξιοδοτήθηκε ἀπὸ τὴ θέση τοῦ Γραμματέα τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ ἴσως ἡ ἐπιλογή τοῦ συγκεκριμένου ὕφους ἀπεικόνισης νὰ ὑπαγορεύεται ἀπὸ τὴν συγκεκριμένη περίσταση. Ἐξἄλλου, δύο ἀνάλογοι ὕφους πορτραῖτα του βρίσκονται στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, ἓνα στὴν Πρυτανεία καὶ ἓνα στὸ ἐντευκτήριο τοῦ κτηρίου «Παλαμᾶ», φιλοτεχνημένο ἀπὸ τὸν Ἀναστασιάδη τὸ 1953.

Στὸ Ἰδρυμα ὑπάρχει καὶ τὸ ὑπ' ἀριθμὸ 58/60 ἀντίγραφο τῆς περιόφητης ξυλογραφίας ποὺ φιλοτέχνησε τὸ 1943, ὁ Κώστας Γραμματόπουλος (1916-2003), ὅταν πέθανε ὁ ποιητής [εἰκόνα 5]. Τὸ συγκεκριμένο ἔργο χρησιμοποιοῦνταν ὡς ἐξώφυλλο τοῦ τεύχους-ἀφιερώματος τοῦ περιοδικοῦ *Νέα Ἑστία*, τὰ Χριστούγεννα τοῦ ἰδίου ἔτους. Εἶναι ἴσως μιὰ ἀπὸ τὶς χαρακτηριστικότερες καὶ ἐκφραστικότερες προσωπογραφίες του. Ὁ ἐνδοσκοπικὸς χαρακτήρας ποὺ ἀποπνέει τὸ ἔργο, τὸ χαρακωμένο ἀπὸ τὰ χρόνια καὶ ἀπὸ τὴν ἔντονη πνευματικὴ δραστηριότητα πρόσωπο τοῦ ποιητῆ, τὸ βλέμμα ποὺ στρέφεται μὲ φροντίδα χαμηλὰ, ὅπως αὐτὸ τοῦ πατέρα πρὸς ἓνα μικρὸ παιδί, ἀποτελοῦν χαρακτηριστικὰ ποὺ παγιώθηκαν στὴν κοινὴ συνείδηση καὶ συνοδεύουν κάθε παλαμικὴ μνήμη. Δὲν εἶναι ἄλλωστε τυχαῖο πὼς ἡ συγκεκριμένη ἀπεικόνιση τοῦ ποιητῆ χρησιμοποιοῦνται ὡς ἐμβλημα τοῦ Ἰδρύματος. Τὴν ἴδια τυπολογία ἀκολούθησε ὁ Ἑρνέστος Κάρτερ (1924-1992) στὴν προσωπογραφία ποὺ φιλοτέχνησε τὸ 1946 μὲ κάρβουνο σὲ χαρτί [εἰκόνα 6]. Ἡ ἴδια κλίση τοῦ κεφαλιοῦ, τὸ ἴδιο ἐνδοσκοπικὸ ὕφος, ἡ ἴδια μεσότηता ἐκφρασης. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι, κατὰ τὰ πρῶτα χρόνια μετὰ τὸν θάνατό του, ἀποκρυσταλλώνεται φυσιογνωμικὰ ὁ τρόπος ἀπεικόνισης τοῦ ποιητῆ. Τὸ 1993, ἡ διεύθυνση τοῦ περιοδικοῦ *Νέα Ἑστία*, ἐπέλεξε ὡς ἐξώφυλλο ἀφιερώματος γιὰ τὰ 50 χρόνια ἀπὸ τὸν θάνατο τοῦ Παλαμᾶ τὴν ξυλογραφία τοῦ Εὐθυμίου Παπαδημητρίου (1895-1959). Πρόκειται γιὰ ἐξιδανικευμένη,

3. Κωστῆ Παλαμᾶ, *Ἀλληλογραφία*, τόμ. Α': 1875-1915, Εἰσαγωγή, Φιλολογικὴ ἐπιμέλεια, Σημειώσεις Κ. Γ. Κασίνη, Ἰδρυμα Κωστῆ Παλαμᾶ, Ἀθήνα 1975, σ. 167.

στατική απεικόνιση του ποιητή, με αὐτογενές φῶς πού περιβάλλει τὴ μορφή του ὡς ἓνα φωτοστέφανο, συνδέοντας τὴ φυσιογνωμία του μὲ τὸ ἱερὸ στοιχεῖο. Παρόμοια σύνδεση ἐπιτυγχάνεται καὶ στὴν ἐλαιογραφία τοῦ Δημητρίου Νικολαΐδη. Πέρα ἀπὸ τὴν ἱεραποστολικὴ στάση του, ἡ ὁποία παρουσιάζει σαφεῖς ἀναλογίες μὲ τὴν περίφημη προσωπογραφία τοῦ Ἀλέξανδρου Παπαδιαμάντη, εἶναι καὶ ἡ ὑπογραφή τοῦ καλλιτέχνη πού παραπέμπει σὲ βυζαντινὰ πρότυπα: «Δ. Νικολαΐδης ἐποίησιν». Ὁ ποιητὴς μετατρέπεται ἔτσι σὲ σύμβολο, σὲ πνευματικὸ ὁδηγό, ἐξαυλώνεται, ἡρωοποιεῖται καὶ ἱεροποιεῖται. Τέλος, ἀναφέρουμε τὸ σκίτσο τοῦ Δημήτρη Ἀνθῆ, ἔργο στὸ ὁποῖο ὁ ἑλλειπτικὸς σχεδιασμός, ἡ γρήγορη καὶ «ταραχμένη» ἐκτέλεση, ὁδηγοῦν σὲ ἓνα ἐκλεπτυσμένο αἰσθητικὸ ἀποτέλεσμα. Ἡ μορφή τοῦ ποιητῆ σὲ αὐτὴ τὴν περίπτωσι παραπέμπει σὲ δονκιχωτικὴς προσωπογραφίες, ἀποπνέοντας ἀνήσυχη πνευματικὴ εὐαίσθησι, ἐνῶ τὰ ἀσύμμετρα φαρδιά φρύδια του προσδίδουν γήινη βαρύτητα στὴν κατὰ τὰ ἄλλα ἐξιδανικευμένη ἀπεικόνισή του.

7. ΓΛΥΠΤΑ

Ἀλλὰ καὶ οἱ γλυπτὲς ἀποδόσεις τῆς μορφῆς τοῦ ποιητῆ ἔχουν τὴ θέση πού τοὺς ἀρμόζει μέσα στὸ Ἴδρυμα. Κυριαρχεῖ τὸ ἐπιβλητικὸ γλυπτὸ μοῦστο τοῦ Μιχάλη Τόμπρου (1889-1974). Πρόκειται γιὰ ἔργο ἀπὸ μπρούτζο πού φέρει τὴν ὑπογραφή τοῦ καλλιτέχνη καὶ τὴ χρονολογία 1966 [εἰκόνα 7]. Κύρια πηγὴ ἔμπνευσης γιὰ τὴν παραπάνω δημιουργία, ἀπετέλεσε ἡ παλαιότερη ἐκτέλεση σὲ μάρμαρο παρεμφεροῦς τυπολογικὰ ἔργου τοῦ ἴδιου καλλιτέχνη, χρονολογημένου τὸ 1915 [εἰκόνα 8]. Ὁ Παλαμᾶς τοῦ Τόμπρου δὲν εἶναι ὁ διανοούμενος, ἀλλὰ ὁ ἀγωνιστής. Ὁ μυῶδης ἄνδρας, μὲ τὸ κεφάλι γερμένο μπροστά, ἐκφράζει ἀγωνία καὶ σωματικὴ προσπάθεια, σὰν νὰ σέρνει τὸ βάρος ἐνὸς ὀλόκληρου λαοῦ. Ἡ κλίση τοῦ κεφαλιοῦ, καθὼς καὶ ἡ ἐπιλογὴ τοῦ καλλιτέχνη νὰ ἀπεικονίσει τὸν ποιητὴ μὲ γυμνοὺς ὤμους, παραπέμπει στὴν ἀπόδοση τοῦ μαρτυρίου τοῦ Χριστοῦ καὶ συνειρμικὰ γεννᾷ τοὺς ἐπιδιωκόμενους ἀπὸ τὸν γλύπτη συμβολισμούς.

Τὸ 1942 ὁ Βάσος Φαληρέας (1905-1979) φιλοτέχνησε ἓνα μικρῶν διαστάσεων γλυπτὸ ἀπὸ πηλὸ, τὸ ὁποῖο φέρει ὑπογραφή, χρονολόγησι καὶ ἀφιέρωσι: «Στὴν κόρη τοῦ μεγάλου μας ποιητῆ. Β. Φαληρέας 1942». Ὁ ποιητὴς καθισμένος καὶ σκεπτικὸς, μὲ ἓνα ἀσύμμετρα μεγάλο κεφάλι σὲ σχέση μὲ τὸ σῶμα του, λειτουργεῖ ὡς σύμβολο πνευματικότητος [εἰκόνα 9]. Τὸ γλυπτὸ ἀκολουθεῖ τὰ αἰσθητικὰ διδάγματα τοῦ μοντερνισμού καὶ ἰδιαίτερα τοῦ Ροντέν, ἐφόσον κύριο χαρακτηριστικὸ του εἶναι ὁ ἡμιτελὴς χαρακτήρας του. Ἀκριβῶς αὐτὸς ὁ μοντερνιστικὸς χαρακτήρας τοῦ ἔργου ἀποβάλλεται στὴ μεταγενέστερη ἐκτέλεσή του, μετὰ ἀπὸ 32 χρόνια [εἰκόνα 10]. Πρόκειται αὐτὴ τὴ φορὰ γιὰ μεγάλων διαστάσεων ἔργο, στὸ ὁποῖο ὁ Φαληρέας ἐπαναλαμβάνει τὴν ἴδια τυπολογικὰ ἀπει-

κόνιση του ποιητή, όπως φαίνεται και από το πρόπλασμα που ολοκληρώθηκε το 1974. Τὰ ἀποκαλυπτήρια του μαρμάρινου αὐτοῦ ἀνδριάντα, πού ἀποτελεῖ ἓνα ἀπὸ τὰ τυπικότερα δείγματα διακοσμητικῆς γλυπτικῆς, ἔγιναν στὶς 7 Μαρτίου 1975 στὸν κήπο τοῦ Πνευματικοῦ Κέντρου Ἀθηναίων. Νωρίτερα εἶχε ἀνεγερθεῖ ὁλόδιος ἀνδριάντας τοῦ Φαληρέα, ἀπὸ μπροῦτζο ὅμως, στὴν Πάτρα, στὴν πλατεία Νόρμαν.

Ὡστόσο, ὁ Γιάννης Παππᾶς (1913-2005) ἦταν αὐτὸς πὺν μᾶς κληροδότησε τὴν αὐθεντικὴ μορφή του ποιητῆ, μὲ τὴ γαλήνια ἔκφραση πὺν εἶχε ὅταν ἄφησε τὴν τελευταία του πνοή, στὶς 27 Φεβρουαρίου 1943. Κατασκεύασε τότε ἓνα συγκλονιστικὸ νεκρικὸ ἔκμαγεῖο τοῦ προσώπου του [εἰκόνα 11], καθὼς καὶ ἓνα ἄλλο τοῦ ἀποστεωμένου δεξιοῦ χεριοῦ του, τὸ γύψινο καλούπι τοῦ ὁποῖου φυλάσσεται καὶ αὐτὸ στὸ Ἰδρυμα καὶ φέρει τὴν ἐπιγραφή «Αὐγουστος 1943». Ὁ ἴδιος γλύπτης κατασκεύασε καὶ τὸ νεκρικὸ ἔκμαγεῖο τῆς Μαρίας Παλαμᾶ [εἰκόνα 12], τὸ γύψινο καλούπι τοῦ ὁποῖου ἐκτίθεται πλάι στὸ ἔκμαγεῖο τοῦ συζύγου της. Στὴν ἴδια προθήκη ὑπάρχει φάκελος, ὅπου φυλάχθηκαν ἀπὸ τὴν κόρη τους Ναυσικᾶ λίγες τρίχες τῶν μαλλιῶν τους. Τέλος ὑπάρχουν καὶ δύο ἀντίγραφα προτομῆς μικρῶν διαστάσεων πὺν φιλοτέχνησε πρόσφατα ὁ γλύπτης Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος. Στὸ ἔργο αὐτὸ ἀπεικονίζονται τυποποιημένα πλέον τὰ παγιωμένα φυσιογνωμικὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ ποιητῆ.

8. BIBΛIOΘΗKH⁴

Ἡ βιβλιοθήκη τοῦ Παλαμᾶ, ὅπως καὶ τὸ Ἀρχεῖο του, διασώθηκε ἀρχικὰ ἀπὸ τὴν κόρη του Ναυσικᾶ. Μετὰ τὸν θάνατό της, τὸ 1956, καὶ τοῦ ἀδελφοῦ της Λέανδρου, τὸ 1958, ἦταν ὁ Κατσίμπαλης ἐκεῖνος πὺν ἀνέλαβε νὰ διαφυλάξει καὶ νὰ κατατάξει ὅλο τὸ πολυτίμο ὑλικό. Καὶ τὸν ἐπόμενο χρόνο, ἡ βιβλιοθήκη κληροδοτήθηκε στὸ Ἰδρυμα, τὸ ὁποῖο ἀνέλαβε τὸ ἔργο διαφύλαξής της. Στὸν χῶρο του ἔχουν ἐκτεθεῖ σὲ ράφια περὶ τίς 3.000 βιβλία τῆς προσωπικῆς βιβλιοθήκης τοῦ Παλαμᾶ, καὶ μάλιστα σὲ χῶρο πὺν ἔχει διαμορφωθεῖ κατάλληλα, ἀντιγράφοντας τὸ γραφεῖο-κελὶ τοῦ ποιητῆ. Τὸ σύνολο τῶν βιβλίων διατείνεται σὲ δύο ὁμάδες πὺν περιλαμβάνουν ἐλάχιστα ἑλληνόγλωσσα καὶ πολλὰ περισσότερα ξενόγλωσσα βιβλία. Ἀνάμεσά τους ὑπάρχουν τίτλοι ἐνδεικτικοὶ τῶν πολupoίικων ἐνδιαφερόντων τοῦ ποιητῆ, ὅπως τὸ Μανιφέστο τοῦ Ὑπερρεαλισμοῦ τοῦ Breton (*Manifeste du Surréalisme*, 1924) καὶ τὸ Κομμουνιστικὸ Μανιφέστο τῶν Marx

4. Βλ. σχετικὰ Γιάννης Ξούριας, «Ἡ Βιβλιοθήκη τοῦ Κωστῆ Παλαμᾶ», *Κωστῆς Παλαμᾶς. Ἐξήντα χρόνια ἀπὸ τὸν θάνατό του (1943-2003). Πρακτικά. Β' Διεθνὲς Συνέδριο. Γραμματολογικά, ἐκδοτικά, κριτικά, ἐρμηνευτικὰ ζητήματα*, τόμ. Β', Ἀθήνα 2006, σσ. 247-253.

καὶ Engels (*Le manifeste du Parti communiste*, Bruxelles 1896), ἀλλὰ καὶ βιβλία γιὰ τὴν ψυχανάλυση, τὴν ἰατρικὴ ἢ τὴν κοσμολογία. Σὲ ἄλλο χῶρο ὑπάρχουν βιβλιοθήκες μὲ τὶς ἐκδόσεις τοῦ ἰδίου τοῦ Ἰδρύματος ἀλλὰ καὶ πολλὰ βιβλία ποὺ ἀναφέρονται στὸ ἔργο τοῦ Παλαμᾶ καὶ στὴν ἐποχὴ του. Αὐτὰ ἀνέρχονται περίπου στὰ 1.200, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ 720 εἶναι δωρεὰ τοῦ Ἀνδρέα Καραντώνη πρὸς τὸ Ἰδρυμα. Ὡστόσο, τὰ βιβλία ποὺ ἔχουν ἰδιαίτερη ἀξία εἶναι ἐκεῖνα ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὴν προσωπικὴ Βιβλιοθήκῃ τοῦ Παλαμᾶ, ἀφοῦ σὲ πολλὰ ὑπάρχουν συγκινητικὲς ἀφιερώσεις πρὸς ἐκεῖνον κορυφαίων ἀνθρώπων τοῦ πνεύματος. Ἔτσι, π.χ., ὁ Paul Valery ἀποστέλλει μὲ θερμὴ ἀφιέρωση στὸν Παλαμᾶ τὸ βιβλίο του *Discours en l'honneur de Goethe*, Paris 1932 («à Kostis Palamas avec mes remerciements et mes hommages. Paul Valery»), καὶ ὁ Marinetti ὁμοίως τὸ βιβλίο του *La Ville charnelle*, ἐνῶ ὑπάρχει ἐνδιαφέρουσα ἀφιέρωση καὶ τοῦ Ψυχάρη, στὸ ἐσώφυλλο τοῦ βιβλίου του γιὰ τὸν Renan: «Τοῦ Κώστα καὶ τοῦ Παλαμᾶ μου, ποὺ γράφει γιὰ τὸν κόσμο, καὶ ποὺ δὲ γράφει πιά στοὺς φίλους. Ψυχάρης». Ἀλλὰ δὲν λείπουν καὶ βιβλία ποὺ ἀναφέρονται στὸν ἴδιο τὸν Παλαμᾶ. Θυμίζουμε, ἐνδεικτικὰ, τὸ βιβλίο τοῦ Ἰωάννη Συκουτρῆ ποὺ ἐκδόθηκε τὸ 1936, μὲ τίτλο *Ὁ Δωδεκάλογος τοῦ Γύφτου τοῦ Κ. Παλαμᾶ*. Στὸ ἐσώφυλλό του ὑπάρχει ἡ ἐξῆς ἀφιέρωση: «Στὸν ποιητὴ Κωστῆ Παλαμᾶ μὲ τὸν βαθὺν σεβασμὸν ἐνὸς εἰλικρινοῦς θαυμαστοῦ του. Ἰ. Συκουτρῆς». Καὶ δὲν εἶναι μόνον οἱ ἀφιερώσεις ποὺ καθιστοῦν πολὺτιμα κειμήλια αὐτὰ τὰ βιβλία. Εἶναι ἀνεκτίμητα, καὶ ἐξαιτίας τοῦ πλήθους τῶν σημειώσεων ποὺ κατέγραφε στὰ περιθώριά τους ὁ Παλαμᾶς. Αὐτὸ συμβαίνει καὶ στὸ παραπάνω βιβλίο, ὅπου ὁ Παλαμᾶς ὑπογραμμίζει ὅσες κρίσεις τοῦ Συκουτρῆ θεωροῦσε ἰδιαίτερώς ἐνδιαφέρουσες σχετικὰ μὲ τὸν *Δωδεκάλογο*. Σὲ ἄλλα βιβλία, ὅπως λ.χ. τὸ *Légende des Siècles* τοῦ Hugo, ὑπάρχουν παλαμικὲς σημειώσεις στὰ περιθώρια, μὲ βάση τὶς ὁποῖες μπορούμε νὰ γνωρίσουμε τὸν Παλαμᾶ ὡς ἀναγνώστη.

9. ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΑ⁵

Τὰ χειρόγραφα τοῦ Παλαμᾶ, ὁμαδοποιημένα ἀρχικὰ ἀπὸ τὸν ἴδιο, κατόπιν ἀπὸ τὴν κόρη του καὶ ἀκολούθως ἀπὸ τὸν Κατσίμπαλη, ἀριθμοῦν 470 φακέλους, ἐνῶ ἀνέρχονται σὲ χιλιάδες τὰ λυτὰ φύλλα. Κυρίως φυλάσσονται χειρόγραφα ποιητικῶν καὶ πεζῶν ἔργων, ὁμιλίες, σχεδιάσματα ἀπαντητικῶν ἐπιστολῶν, ἐπίσημα ἔγγραφα, συμφωνητικὰ, λογαριασμοί, σημειωματάρια, ἡμερολόγια, καθὼς καὶ φωτογραφίες. Ἐνδεικτικὰ, ἀναφέρουμε ὅτι φυλάσσονται χειρόγραφα ποιητικῶν ἔργων, ὅπως *Ἡ Φλογέρα τοῦ Βασιλιά* [εἰκόνα 13], *Οἱ Πε-*

5. Βλ. σχετικὰ Σοφία Μούστου, «Τὸ Ἀρχεῖο τοῦ Κωστῆ Παλαμᾶ», *Κωστῆς Παλαμᾶς. Εἰρήνη χαρὸν ἀπὸ τὸν θάνατό του (1943-2003)*. Πρακτικὰ, β.π., σσ. 239-246.

ντασύλλαβοι, *Οί νύχτες τοῦ Φήμιου, ὁ Κρητικὸς Ἀπριλῆς, Τὸ πανηγύρι τῆς Κακάβας*. Ὑπάρχουν ἐπίσης μεταφράσεις ποιημάτων ποὺ φιλοτέχνησε ὁ Παλαμᾶς, ὅπως λ.χ. τοῦ Hugo. Ἀπὸ τὶς ὁμιλίες του θυμίζουμε ὅτι ὑπάρχουν τὰ χειρόγραφα τῶν σχετικῶν μὲ τὸν Δάντη, τὸν Γκαῖτε, τὸν Hugo, ἐνῶ ἐντελῶς προσωπικῆς του στιγμῆς καὶ ἐνδόμυχες κρίσεις του συναντᾶμε μέσα στὶς σελίδες τῶν σημειωματαρίων καὶ τῶν ἡμερολογίων του⁶.

10. ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ

Πέρα ὅμως ἀπὸ τὰ χειρόγραφα τοῦ ἴδιου τοῦ Παλαμᾶ, φυλάσσονται καὶ ἐπιστολικά κείμενα ὁμοτέχνων φίλων του, ἀλλὰ καὶ πολιτικῶν ἀνδρῶν, καθὼς καὶ ἀνθρώπων τοῦ πνεύματος γενικότερα. Ἀνάμεσά τους ξεχωρίσαμε δύο ἐπιστολές, ἐνὸς λογοτέχνη τῆς προγενέστερης τοῦ Παλαμᾶ γενιᾶς, καὶ ἐνὸς κατοπινότερου. Συγκεκριμένα, στὶς 22 Μαρτίου 1882, ὁ Ἀχιλλεὺς Παράχος ἔγραφε στὸν Παλαμᾶ: «Φίλιπτε, δύο μόνον λέξεις, διότι ὁ φίλος ὅστις θὰ Σὲ δώσῃ τὴν ἐπιστολὴν ἀναχωρεῖ τὴν στιγμὴν ταύτην. Δὲν εἶμαι ἀχάριστος! Εἶμαι μόνον τεμπέλης... Διὰ τοῦτο μόνον δὲν Σᾶς ἔγραψα. Φίλησε γλυκύτατα δι' ἐμὲ τὸν πολύτιμον ἀδελφόν Σου καὶ τὴν μικρὰν "ἔντο!"». Τὸ σέβας μου καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην μου εἰς τὴν Κυρίαν. Σὲ πέμπω ἐν σῶμα τῶν ποιημάτων μου καὶ Σὲ φιλῶ ὡς πρεσβύτερος ἀδελφὸς Κώστα μου! Ὅλος Σὸς Ἀ. Παράχος». Αὐτὰ τὰ ἔγραφε ὁ ταγὸς τῆς Παλαιᾶς Ἀθηναϊκῆς Σχολῆς στὸν ἡγέτη τῆς νεοσχηματιζόμενης τότε Νέας Ἀθηναϊκῆς Σχολῆς, ἐνῶ τὸ 1909, ὁ νεωτεριστὴς τῶν γραμμάτων μας Νίκος Καζαντζάκης ἔστειλε ἀπὸ τὸ Ἡράκλειο ἐξίσου θερμὴ ἐπιστολὴ πρὸς τὴν ἀδι-αμφισβήτητα τότε κυρίαρχη μορφή τῆς λογοτεχνίας μας. Στὸ γράμμα του αὐτὸ τονίζει τὴν εὐτυχὴ συγκυρία, ποὺ ὁ ἴδιος δὲν τὴν θεωρεῖ τυχαία, νὰ λάβει δηλαδὴ γιὰ πρώτη φορὰ γράμμα τοῦ Παλαμᾶ, τὴ στιγμὴ ποὺ ὁ ἴδιος ἔγραφε σὲ ἄρθρο του γιὰ πρώτη φορὰ κρίσεις γιὰ τὸ παλαμικὸ ἔργο: «Μιὰ παράξενη συντυχία, σεβαστὲ μου Δάσκαλε, διπλὴ ἔκαμε τὴ συγκίνηση ποὺ πάντα γεννᾷ, σ' ἓνα ἀπλὸ στρατιώτη, ἓνας καλὸς λόγος τοῦ Ἀρχηγοῦ: τὴ στιγμὴ ποὺ λάβαινα τὸ γράμμα Σας, ἔγραφα γιὰ τὴ "Νέα Ζωή" σ' ἓνα κριτικὸ σημείωμα, ἐπεισοδιακά, μιὰ λιγόλογη σύγκριση τοῦ ἔργου Σας μὲ τὸ ἔργο τοῦ Σολωμοῦ. Εἶτανε ἡ πρώτη φορὰ ποὺ τόλμησα νὰ γράψω γιὰ τὸ ἔργο τὸ δικό Σας κ' εἶτανε κ' ἡ πρώτη φορὰ ποὺ εὐτύχησα, ἀκριβῶς τὴν ἴδια στιγμὴ, νὰ λάβω γράμμα Σας. Μιὰ συντυχία ἀπλή, ποὺ ἡ λογικὴ μοῦ κοπανᾷ πῶς δὲν ἔχει καμιὰ σημασία, μὰ ποὺ ἀνενόηλητα αὐτὴ τυλίγεται μέσα μου μὲ τοῦ μυστηρίου τὴν ὑποβλητικὴ μορφή. Κι ἀγαπῶ τὴν ἔτσι

6. Βλ. σχετικὰ Κ. Γ. Κασίνης, «Τὰ σημειωματάρια τοῦ Παλαμᾶ. Πρῶτὴ συνοπτικὴ παρουσίαση», *Ἀντί. Δεκαπενθήμερη πολιτικὴ καὶ πολιτιστικὴ ἐπιθεώρηση*, τεύχ. 793-794, 25 Ἰουλίου 2003, σσ. 24-28.

καλύτερα ἐγώ, καὶ χαίρομαι νὰ τήνε νοιώθω νὰ σαλεύει μέσα μου μὲ τὰ μυστηριώδη νοήματα τοῦ γλυκότατου "οἰωνοῦ". Ποὺς ξέρει ἂν μιὰ ὑποβολὴ παράλογη γιὰ κατιτὶ πλατὶ κι ὠραῖο δὲν ἔχει μεγαλὴτερη σημασία καὶ μεγαλὴτερη πρακτικὴ ἐπίδραση ἀπὸ μιὰ λογικὴ πραγματικότητα ποὺ στριμώχνει τὴ Ζωὴ μέσα στὰ σχήματα τὰ στενά καὶ πνιχτικά τῆς ἀλάθευτης γεωμετρίας. Κ' ἡ φιλοδοξία μου, ποὺ μερонуχτὶς πυρώνει τὴν μιὰ μεσημεριάτικη ἐπιθυμία, κάποιον ἀναντράνισμα παίρνει. Καὶ τ' ὄνειρό μου νὰ μπορῶ κάποτε στὴν Ἀθῆνα νᾶρχομαι νὰ Σᾶς βλέπω κι ὄχι νὰ μοῦ μιλεῖτε, ἀφοῦ δὲ συνηθίζετε, μὰ νὰ μ' ἀφήντε νὰ Σᾶς μιῶ, σηκώνει μέσα μου χαρούμενο τὸ ξανθό του κεφαλάκι καὶ κοκκινίζει ἀπὸ τὴν πρόγευση τῆς ἡδονῆς⁷. Ἐπίσης ὁ Παλαμᾶς δέχεται θερμὲς ἐπιστολὲς καὶ ἀπὸ ὁμοτέχνους τοῦ τοῦ Ἑξωτερικοῦ, ὅπως γιὰ παράδειγμα ἀπὸ τὸν ἱδρυτὴ τοῦ Φουτουρισμοῦ F. T. Marinetti [εἰκόνα 14]. Ἀπὸ τοὺς πολιτικούς ἐπιστολογράφους τοῦ Παλαμᾶ, θυμίζουμε τὸν Βενιζέλο, ὁ ὁποῖος μὲ ἀφορμὴ τὸν ἐορτασμὸ τῆς πεντηκονταετηρίδας τῆς πνευματικῆς δημιουργίας τοῦ Παλαμᾶ στὴ Θεσσαλονίκη, τοῦ ἔστειλε ἕνα θερμὸ γράμμα στὶς 24 Δεκεμβρίου 1927: «Φίλε κ. Παλαμᾶ, παρακαλῶ δεχθῆτε καὶ τὰ δικὰ μου συγχαρητήρια γιὰ τὴν πεντηκονταετηρίδα ποὺ ἐορτάσθηκε τόσο ὠραία στὴ Θεσσαλονίκη. Ὅλοι μας εὐχόμεθα νὰ ζήσετε πολλὰ ἀκόμη χρόνια διὰ νὰ σκορπίζετε μὲ τὸν ἐμπνευσμένο στίχο σας εἰς τὴ δύσκολη σημερινὴ περίοδο τῆς ἐθνικῆς ζωῆς κάποια παρηγοριά, κάποιον φρονηματισμὸ καὶ κάποια ἐλπίδα. Σᾶς εὐχομαι νὰ περάσετε τίς ἐορτὲς μὲ ὑγεία καὶ χαρά. Δικός σας Ἑλευθέριος Βενιζέλος». Ἀλλὰ καὶ ὁ Παναγιώτης Κανελλόπουλος, στὶς 30 Νοεμβρίου 1921, ἀποστέλλει ἀπὸ τὴ Χαϊδελεβέργη στὸν Παλαμᾶ, μὲ ἕνα συνοδευτικὸ γράμμα, ὀρισμένα νεανικὰ ποιήματά του ποὺ σκόπευε νὰ ἐκδώσει. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸν ζητᾷ προηγουμένως τίς συμβουλὲς τοῦ ἐθνικοῦ ποιητῆ. Ἡ ἐπιστολὴ ἀρχίζει ὡς ἑξῆς: «Ἀξιότιμε Κύριε Παλαμᾶ, δὲν εἶνε μόνο μιὰ ὑποχρέωση. Εἶνε ἕνας πόθος μου ἐσωτερικός, εἶνε μιὰ ἀνάγκη ποὺ μὲ βάζει σήμερα—ποὺ θὰ μ' ἔβαζε καὶ αὔριο— νὰ ἐμπιστευθῶ στὰ χέρια τὰ δικὰ Σας τὸ πιὸ ἀγαπημένο μου, τὸ πιὸ δικό μου ἀπ' ὅσα μποροῦσα νὰ πάρω ἀπὸ τὸν ἑαυτό μου. Σᾶς τὸ στέλνω ἀπὸ μακριά. Εἶνε τὰ τραγούδια μου. Τὰ στέλνω πάλι στὴν πατρίδα τους. Γεννημένα στὴν ξενιτεία νοιώθουν ἀκόμα πιὸ μεγάλη τὴν ἀνάγκη νὰ ζεσταθοῦν στὴ μητρικὴ τους ἀγκαλιά. Τὰ στέλνω καὶ τὰ χαρίζω στὸν ἄνθρωπο ἐκεῖνο ποὺ καλύτερα ἀπὸ κάθε ἄλλον θὰ τὰ καλωσορίσῃ στὸν ἐρχομό τους θὰ δειχτῇ σκληρὸς στὴν σκληρότητά τους καὶ ἀπαλὸς στὴ καλοσύνη τους!».

7. Βλ. σχετικὰ Κ. Γ. Κασίνης, «Κωστῆς Παλαμᾶς - Νίκος Καζαντζάκης», *Ἐκρηβόλος*, τευχ. 14, Ἀνοιξή 1987 [= *Ἐνα ἀφιέρωμα. Κωστῆς Παλαμᾶς*], σσ. 1303-1304.

11. ΕΚΔΟΣΕΙΣ

Ἀπὸ τὸ 1962 ἕως τὸ 1969, ὁλοκληρώνεται ἡ ἐκδοση τῶν δεκαεξί τόμων τῶν Ἀπάντων τοῦ Παλαμᾶ, οἱ ὁποῖοι περιλαμβάνουν ὁλόκληρη σχεδὸν τὴν ποιητικὴ του παραγωγὴ καὶ μεγάλο μέρος τοῦ κριτικοῦ καὶ πεζογραφικοῦ του ἔργου. Ἀκολούθως ἐκδόθηκαν τὰ *Εὐρετήρια* τῶν τόμων αὐτῶν, τὸ 1984, ἐνῶ ἄρχισε ἡ ἐκδοση τῆς Ἀλληλογραφίας του. Ἐτσι ἀπὸ τὸ 1975 ἕως τὸ 1991 κυκλοφορήθηκαν οἱ πέντε πρῶτοι τόμοι τῆς Ἀλληλογραφίας (Α': 1875-1915, Β': 1916-1928, Γ': 1920-1941, Δ': Γράμματα στὴ *Λιλὴ Ζηρήνη*, Ε': Γράμματα στὴ *Στέλλα Διαλέτη*), ἐνῶ ἀπομένει νὰ ἐκδοθοῦν ἄλλοι τόσοι. Ἐπίσης συγκεντρώνονται ξεχωριστὰ τὰ Ἄρθρα καὶ *χρονογραφήματά* του, τῶν ὁποίων κυκλοφορήθηκαν οἱ τρεῖς ἀπὸ τοὺς ὀκτὼ τόμους, κατὰ τὸ διάστημα 1990-2003. Στὸ ἐκδοτικὸ πρόγραμμα τοῦ Ἰδρύματος ἔχει ἐνταχθεῖ ἡ συνολικὴ ἐπανεκδοση ὅλης τῆς συγγραφικῆς παραγωγῆς τοῦ Παλαμᾶ. Συγκεκριμένα, σὲ πενήντα τόμους θὰ ἐπανεκδοθοῦν ὅλα τα παραπάνω κείμενα. Παράλληλα, τὸ Ἰδρυμα ἐκδίδει καὶ μεταφράσεις ἔργων τοῦ ἑθνικοῦ μας ποιητῆ, ὅπως τῆς *Φλογέρας τοῦ Βασιλιά* ποῦ φιλοτέχνησε ὁ Κατσίμπαλης καὶ ὁ Στεφανίδης τὸ 1982, ἢ μονογραφίες ἑλληνόγλωσσες καὶ ξενόγλωσσες, ὅπως τοῦ Robin Fletcher τὸ 1984. Ἐξίσου ἐνδιαφέροντες γιὰ τὸ εὐρὸ κοινὸ εἶναι καὶ οἱ ἐκδόσεις ἐπετειακῶν λευκωμάτων ἢ πρακτικῶν συνεδρίων, ποῦ καλύπτουν εὐρύτατες πτυχές τῆς ζωῆς καὶ τῆς λογοτεχνικῆς παραγωγῆς τοῦ Παλαμᾶ.

12. ΣΥΝΕΔΡΙΑ-ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ

Ὡστόσο, ἡ δράση τοῦ Ἰδρύματος γίνεται αἰσθητὴ ἀπὸ τὸ εὐρύτερο κοινό, ἐξαιτίας τῶν σημαντικῶν ἐκδηλώσεων ποῦ διοργανώνει μὲ ἀφορμὴ παλαμικῆς ἐπετείας. Ἦδη λίγο πρὶν ἀπὸ τὴν ἱδρυσή του, κατὰ τοὺς ἑορτασμοὺς τῆς ἐκατονταετηρίδας ἀπὸ τῆ γέννηση τοῦ Παλαμᾶ, ὁρισμένα ἀπὸ τὰ κατοπινὰ μέλη του ἔδωσαν ὁμιλίες, τονίζοντας τὴν ἀνάγκη θέσπισης ἐνὸς φορέα ἀρμόδιου γιὰ τὴ διάδοση τοῦ παλαμικοῦ ἔργου καὶ τὴ φύλαξη καὶ ταξινόμηση τοῦ σωζόμενου ἀρχαιοῦ ὕλικου. Θυμίζουμε διάλεξη ποῦ ἔδωσε τότε, στὶς 20 Ἀπριλίου 1959, ὁ Δημήτρης Συναδινὸς στὸν Φιλολογικὸ Σύλλογο «Παρνασσός». Μὴ ὑπάρχοντος τότε ἀκόμη τοῦ Ἰδρύματος, ὁ «Παρνασσός» ἦταν ὁ φορέας ἐκεῖνος ποῦ εἶχε ἀναλάβει τὴ διοργάνωση τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς ἐκατονταετηρίδας⁸.

Ὅταν πλέον τὸ 1963, συμπληρώθηκαν εἴκοσι χρόνια ἀπὸ τὸν θάνατο τοῦ

8. Ὁκτὼ μέλη τῆς Τιμητικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ ἑορτασμοῦ ὀρίσθηκαν ὡς μέλη τῆς πρώτης Διοικουσᾶς Ἐπιτροπῆς τοῦ Ἰδρύματος (Κατσίμπαλης, Τσάτσος, Βενέζης, Ἀθανασιά-

Παλαμᾶ, τὸ νεοπαγὲς τότε Ἴδρυμα διοργάνωσε δύο ἐσπερίδες, μία στὴν Ἀθήνα, πάλι στὸν Φιλολογικὸ Σύλλογο «Παρνασσό», με ὁμιλητὲς τοὺς Δημήτριο Συναδινὸ, Ἀνδρέα Καραντώνη καὶ Γιώργο Κατσίμπαλη, καὶ μία στὴν Πάτρα, στὴ Διακίδειο Σχολή, με ὁμιλητὴ τὸν Συναδινό.

Δέκα χρόνια ἀργότερα, με ἀφορμὴ τὰ τριαντάχρονα τοῦ θανάτου τοῦ ποιητῆ, τὸ Ἴδρυμα —στὶς 27 Φεβρουαρίου 1973— ἐντοίχισε στὴν εἴσοδο τῆς πολυκατοικίας, ὅπου στεγάζεται, πλάκα φιλοτεχνημένη ἀπὸ τὸν Φαληρέα [εἰκόνα 15]. Τὸ ἀπόγευμα τῆς ἴδιας ἡμέρας, τὸ Ἴδρυμα διοργάνωσε στὸν «Παρνασσό» ἐκδήλωση, με ὁμιλητὴ τὸν Συναδινό. Πίσω ἀπὸ τὸν ὁμιλητὴ, πάνω στὴ σκηνή, εἶχε τοποθετηθεῖ μαρμάρινη προτομὴ τοῦ Παλαμᾶ, σὲ φυσικὸ μέγεθος, ποὺ εἶχε φιλοτεχνήσει τὸ 1938 ὁ Κωνσταντῖνος Δημητριάδης (1881-1943). Τὸν ἐπόμενο χρόνο, στὶς 10 Μαρτίου 1974, ἔγιναν στὴν Πάτρα τὰ ἀποκαλυπτήρια χάλκινου ἀνδριάντα τοῦ ἐθνικοῦ ποιητῆ ποὺ εἶχε κατασκευάσει πάλι ὁ Φαληρέας, ἐνῶ λίγες μέρες ἀργότερα, στὶς 6 Ἀπριλίου, ὁ Συναδινὸς μίλησε στὴ Διακίδειο Σχολή. Τὸν ἐπόμενο χρόνο, στὶς 7 Μαρτίου 1975, ἔγιναν ἀπὸ τὸν τότε Ὑπουργὸ Πολιτισμοῦ Κωνσταντῖνο Τρυπάνη τὰ ἀποκαλυπτήρια μαρμάρινου ἀνδριάντα τοῦ ἐθνικοῦ ποιητῆ, φιλοτεχνημένου ἀπὸ τὸν Φαληρέα, στὸν χώρο τὸν εὐρισκόμενο μπροστὰ ἀπὸ τὸ Ἴδρυμα.

Τὸ ἔτος 1983 κηρύχθηκε ἔτος Παλαμᾶ, με ἀφορμὴ τὴ συμπλήρωση 40 χρόνων ἀπὸ τὸν θάνατό του. Ἐτσι, στὶς 7 Μαρτίου διοργανώθηκε ἐσπερίδα στὴν αἴθουσα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, με ὁμιλητὴ τὸν Νικηφόρο Βρεττάκο [εἰκόνα 16], ἐνῶ διοργανώθηκε ἀπὸ τὸ Ἴδρυμα Ἐκθεση ἐνθυμημάτων, χειρογράφων καὶ φωτογραφιῶν στὴ μεγάλη αἴθουσα τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Στὰ ἐγκαίνια τῆς Ἐκθεσης, στὶς 12 Δεκεμβρίου 1983, παρέστησαν πολλοὶ ἄνθρωποι τοῦ πνεύματος καὶ τῶν τεχνῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ Γιάννης Ρίτσος. Καὶ 10 χρόνια ἀργότερα, γιὰ τὰ πενήντάχρονα τοῦ θανάτου του, τὸ Ἴδρυμα διοργάνωσε συνέδριο, ἡ ἐναρξὴ τοῦ ὁποίου ἔγινε στὶς 23 Νοεμβρίου 1993 στὴ μεγάλη αἴθουσα τελετῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, με κύριο ὁμιλητὴ τὸ μέλος τοῦ Ἰδρύματος Τάσο Ἀθανασιάδη [εἰκόνα 17]. Οἱ ἐργασίες τοῦ συνεδρίου συγχρίσθηκαν με πλῆθος εἰσηγήσεων, κατὰ τὸ ἐπόμενο τριήμερο. Τὴν ἴδια ἐπιτυχία εἶχε καὶ τὸ ἐπόμενο συνέδριο ποὺ διοργανώθηκε στὸν ἴδιο χώρῳ γιὰ τὰ ἐξηντάρχρονα τῆς ἐπετείου τοῦ θανάτου του, τὸ 2003.

Πρόσφατα τὸ Ἴδρυμα, ἡ λειτουργία τοῦ ὁποίου ξεκίνησε πρὶν ἀπὸ 50 χρόνια με πρωτοβουλία κυρίως τοῦ Γιώργου Κατσίμπαλη, ἀποφάσισε νὰ τιμῇ τὴ μνήμη αὐτοῦ τοῦ σπουδαίου Μαικῆνα τῶν νεωτέρων γραμμάτων μας. Γι' αὐτό, ἀποφάσισε τὴν ἀνέγερση προτομῆς του στὸν χώρῳ ποὺ βρίσκεται μπροστὰ ἀπὸ τὴν εἴσοδο τοῦ Ἰδρύματος [εἰκόνα 18]. Στὶς 28 Φεβρουαρίου 2007, ἔγιναν τὰ

δης-Νόβας, Καραντώνης, Συριώτης, Συναδινός, Κουρνούτος). Σὲ αὐτοὺς προστέθηκαν ὁ Ζολώτας καὶ ὁ Παπανούτσος, ὥστε νὰ φθάσουν τὸν ἀριθμὸ 10.

ἀποκαλυπτήρια τῆς προτομῆς ἀπὸ τὴν Πρόεδρο τοῦ Ἰδρύματος Γαλάτεια Σαράντη καὶ τὸν Δήμαρχο Ἀθηναίων κ. Νικήτα Κακλαμάνη.

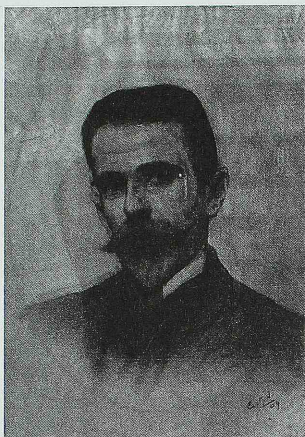
Ἀκολουθώντας πιστὰ καὶ ἐπιτελώντας στὸ ἀκέραιο, ἐπὶ ἤδη μισὸ αἰῶνα, τὰ ὀριζόμενα ἀπὸ τὴ συστατικὴ του πράξι, τὸ Ἴδρυμα, μὲ τὴ μουσειακὴ του ὑπόστασι, ἀνοικτὸ στὸ κοινὸ ὅλες τὶς ἐργάσιμες ἡμέρες καὶ ὥρες, μὲ τὴ Βιβλιοθήκη καὶ τὸ Ἀρχεῖο του προσπελάσιμα στοὺς εἰδικοὺς ἐρευνητές, μὲ τὰ δημοσιεύματα ποὺ ἐκδίδει καὶ τὶς ἐκδηλώσεις ποὺ διοργανώνει, εἶναι προφανὲς ὅτι συμβάλει—ὄχι μόνον τυπικὰ ἀλλὰ καὶ οὐσιαστικά, ὄχι μόνον ἐπετειακὰ ἀλλὰ καὶ σὲ καθημερινὴ βάση—στὴν ἐρευνα καὶ τὴ διάδοσι τοῦ παλαμικοῦ ἔργου καὶ στὴν προβολὴ τῆς ἐν γένει πνευματικῆς προσφορᾶς τοῦ ἐθνικοῦ μας ποιητῆ.

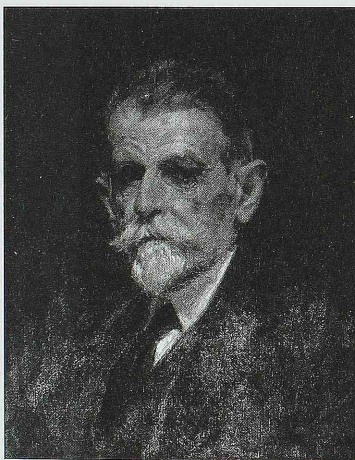
1. Μουσειακός χώρος του Ίδρύματος, όπου έχει τοποθετηθεί το γραφείο και η βιβλιοθήκη του Παλαμά.

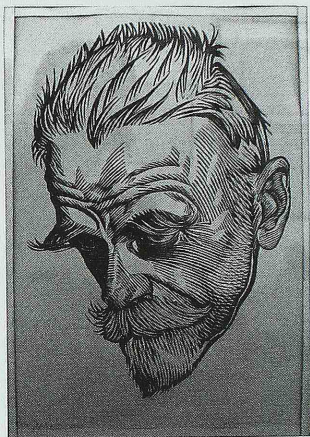
2. Η Διοικούσα Έπιτροπή του Ίδρύματος Παλαμά, σε συνεδρία της, τον Οκτώβριο του 1980, υπό την Προεδρία του Κωνσταντίνου Τσάτσου. Διακρίνονται τα μέλη Γεώργιος Κουρνούτος, 'Απόστολος Σαχίνης, 'Οδυσσέας 'Ελύτης, Κωνσταντίνος Τσάτσος, Εὐάγγελος Παπανούτσος, Γεώργιος 'Αθανασιάδης-Νόβας, Δημήτριος Συναδινός.

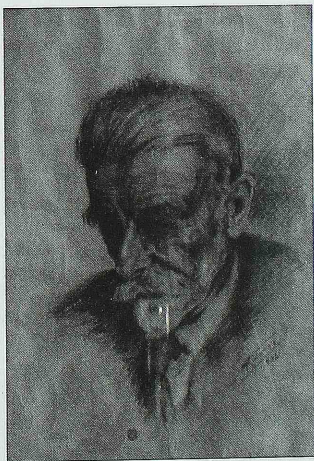
3. Προσωπογραφία φιλοτεχνημένη από τὸν Εὐάγγελο Ἰωαννίδη (1909).

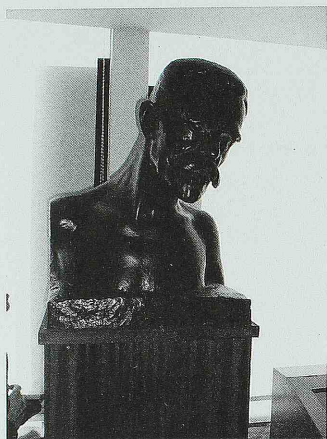
4. Ἐλαιογραφία τοῦ Δημήτριου Μπισκίνη (1928).

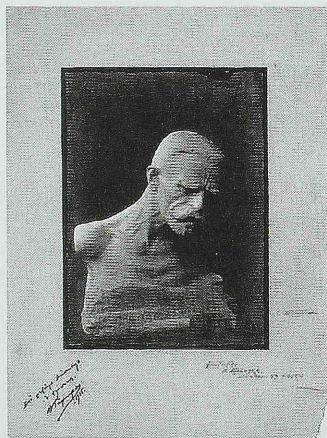
5. Ξυλογραφία τοῦ Κώστα Γραμματόπουλου (1943).

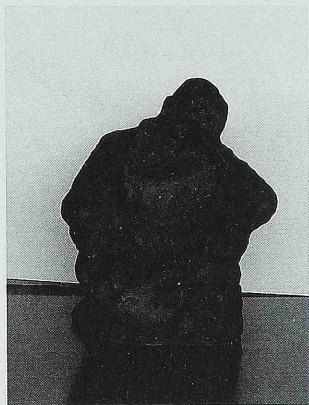
6. Προσωπογραφία με κάρβουνο φιλοτεχνημένη ἀπὸ τὸν Ἑρνέστο Κάρτερ (1946).

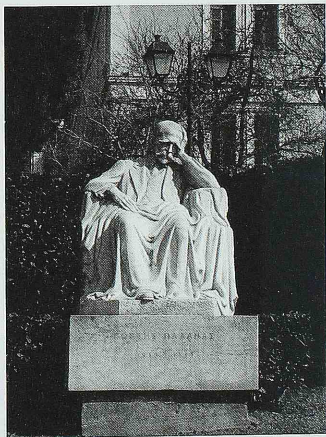
7. Μπούστο σε μπρούτζο φιλοτεχνημένο από τόν Τόμπρο (1966).

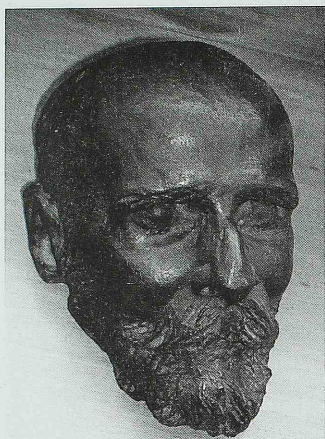
8. Φωτογραφία προγενέστερου παρεμφερούς τυπολογικά μπούστου σε μάρμαρο. Στη φωτογραφία υπάρχει ή αφιέρωση: «Στὸ μεγάλο Δάσκαλο ὁ γλύπτης Μ. Τόμπρος 1915».

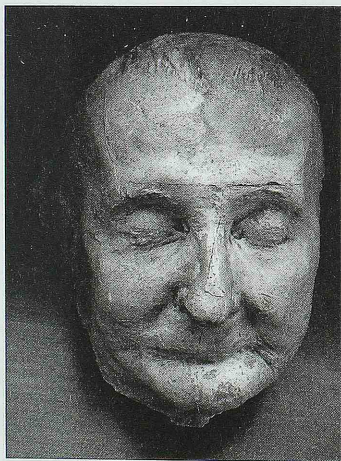
9. Μικρών διαστάσεων πήλινο γλυπτό φιλοτεχνημένο από τὸν Βάσο Φαληρέα, χαρισμένο στη Ναυσικά Παλαμᾶ, τὸ 1942.

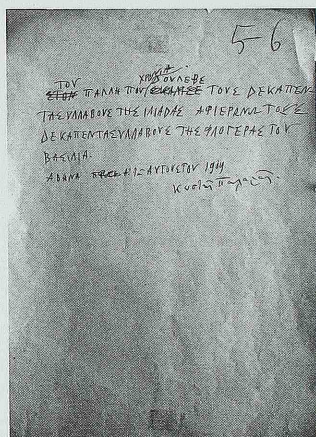
10. Μεταγενέστερη ἐκτέλεση παρεμφερούς σύλληψης τοῦ Φαληρέα. Πρόκειται γιὰ μεγάλων διαστάσεων ἀνδριάντα ἀπὸ μάρμαρο, ποὺ ἔχει τοποθετηθεῖ πλησίον τοῦ Ἰδρύματος, μπροστὰ ἀπὸ τὸ Πνευματικὸ Κέντρο τοῦ Δήμου Ἀθηναίων (1975).

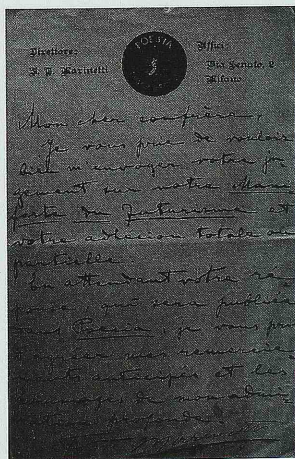
11. Νεκρικό έχμαγεῖο τοῦ ποιητῆ κατασκευασμένο ἀπὸ τὸν Γιάννη Παππᾶ (1943).

12. Νεκρικό έχμαγεῖο τῆς Μαρίας Παλαμᾶ κατασκευασμένο ἀπὸ τὸν Γιάννη Παππᾶ (1943).

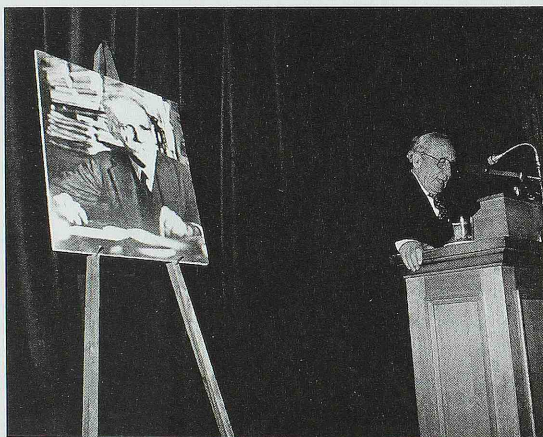
13. Χειρόγραφο της Φλογέρας του Βασιλιᾶ (1909).

14. Έπιστολή του ιδρυτή του Φουτουρισμού F. T. Marinetti πρὸς τὸν Παλαμά.

15. Στις 27 Φεβρουαρίου 1973, με άφορμή τὰ τριαντάχρονα τοῦ θανάτου τοῦ Παλαμᾶ, ἐντο-
χίσθηκε πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ Ἰδρύματος ἀναμνηστική πλάκα φιλοτεχνημένη ἀπὸ τὸν Φαληρέα.

16. Στις 7 Μαρτίου 1983, με άφορμή τὴ συμπλήρωση 40 χρόνων ἀπὸ τὸν θάνατο τοῦ Πα-
λαμᾶ, διοργανώθηκε ἑσπερίδα με ὁμιλητὴ τὸν Νικηφόρο Βρεττάκο.

17. Για νά τιμηθοῦν τὰ πενήντάχρονα τοῦ θανάτου τοῦ Παλαμᾶ, τὸ Ἴδρυμα διοργάνωσε συνέδριο πὸν ἔλαβε χώρα στὸ κεντρικὸ κτήριο τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ἡ ἐναρξὴ τῶν ἐργασιῶν ἔγινε στὶς 23 Νοεμβρίου 1993, μὲ δμιλία τοῦ μέλους τοῦ Ἰδρύματος Τάσου Ἀθανασιάδη. Στὴ φωτογραφία διακρίνονται ἐπίσης ὁ τότε Πρύτανης Πέτρος Γέμτος, ὁ ἀείμνηστος Ἀντιπρύτανης Κωνσταντῖνος Εὐαγγελίδης καὶ ὁ τότε Κοσμήτορας τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Ἰωάννης Παρασκευόπουλος.

18. Στις 28 Φεβρουαρίου 2007, ἔγιναν τὰ ἀποκαλυπτήρια τῆς προτομῆς τοῦ Γιώργου Κατσόμπαλη τῆς εὐρισκόμενης πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ Ἰδρύματος.

19. Τὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν γιὰ νὰ τιμήσει τὴ μνήμη τοῦ ἐπὶ τριακονταετία Γενικοῦ Γραμματέα του, τοῦ Κωστῆ Παλαμᾶ, ἔδωσε τὸ ὄνομά του στὸ κτήριο τοῦ ἐντευκτηρίου τῶν μελῶν του, στὴ γωνία Ἀκαδημίας καὶ Σίνα. Εἶναι εὐτυχῆς συγκυρία ὅτι τὸ κτήριο αὐτὸ βρίσκεται ἀπέναντι ἀπὸ τὸ Ἰδρυμα Κωστῆ Παλαμᾶ, σχηματίζοντας ἔτσι ἓνα νοητὸ τρίγωνο τοῦ ὁποῖου ἡ τρίτη κορυφὴ καταλαμβάνεται ἀπὸ τὸ κεντρικὸ κτήριο τοῦ Πανεπιστημίου. Στὴ φωτογραφία τὸ κτήριο «Παλαμᾶ» τοῦ Πανεπιστημίου, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὶς αἰθουσες τοῦ Ἰδρυματος Παλαμᾶ.

ΕΠΙΜΕΤΡΟ

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ ΚΩΣΤΗ ΠΑΛΑΜΑ

I. Έργα καὶ μεταφράσεις έργων Κωστή Παλαμά.

1. Άλληλογραφία Παλαμά, Φιλολογική ἐπιμέλεια Κ. Γ. Κασίνης, τόμ. Α' (1875-1915), Ἀθήνα 1975, τόμ. Β' (1916-1928), Ἀθήνα 1978, τόμ. Γ' (1929-1941), Ἀθήνα 1981, τόμ. Δ' (Γράμματα στὴ Λιλή Ζηρόνη: 1917-1929), Ἀθήνα 1986, καὶ Φιλολογική ἐπιμέλεια Φώτης Δημητρακόπουλος, τόμ. Ε' (Γράμματα στὴ Στέλλα Διαλέττη: 1929-1934), Ἀθήνα 1991.
2. *The King's flute*, Μετάφραση στὰ ἀγγλικά: Th. Ph. Stefanides, G.C. Katsimbalis, Ἐπιμέλεια Δ. Π. Συναδινός, Ἀθήνα 1982.
3. Άπαντα Κωστή Παλαμά, τόμ. ΙΖ': Ἐδρετήρια [τῶν τόμων Α'-ΙΣΤ'], Σύ-νταξη Γ. Κεχαγιόγλου - Γ. Π. Σαβίδης, Ἀθήνα 1984.
4. Άρθρα καὶ Χρονογραφήματα Κωστή Παλαμά, Φιλολογική ἐπιμέλεια Δ. Π. Συναδινός - Κ. Γ. Κασίνης, τόμ. Α' (1882-1883), Ἀθήνα 1990, τόμ. Β' (1894-1914), Ἀθήνα 1993, τόμ. Γ' (1915), Ἀθήνα 2003.
5. Κωστή Παλαμά, Ποιήματα στὸν Ραμπαγά καὶ τὸ Μὴ Χάνεσαι, Φιλολο-γική ἐπιμέλεια Γιώργος Ἀνδρειωμένος, Ἀθήνα 2004.

II. Μελέτες γιὰ τὸν Κωστή Παλαμά καὶ τὰ ἔργα του.

1. Κ. Γ. Κασίνης, *Βιβλιογραφία Κωστή Παλαμά (1911-1925)*, Ἀθήνα 1974.
2. Κ. Γ. Κασίνης, *Ἡ ἐλληνικὴ λογοτεχνικὴ παράδοση στὴν Φλογέρα τοῦ βα-σιλιᾶ*, Ἀθήνα 1980.
3. A. Fletcher, *Kostas Palamas. A great modern greek poet*, Ἐπιμέλεια Δ. Π. Συναδινός, Ἀθήνα 1984.
4. Απόστολος Σαχίνης, *Ένας ἐπικὸς ὕμνος τοῦ Ἑλληνισμοῦ: Ἡ Φλογέρα τοῦ βασιλιᾶ τοῦ Παλαμά*, Ἀθήνα 1993.
5. Κ. Γ. Κασίνης, *Βιβλιογραφία Κωστή Παλαμά (1932-1942)*. Πρώτη κατα-γραφή, (Ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ περιοδικὸ τῆς Νέας Ἑστίας, Χριστούγεννα 1993), Ἀθήνα 1994.
6. Φάνης Μιχαλόπουλος, *Κωστής Παλαμάς*, Ἀθήνα 1994.
7. Απόστολος Σαχίνης, *Ὁ Παλαμάς καὶ ἡ κριτικὴ*, Ἀθήνα 1994.
8. Ε. Ν. Μόσχος, *Παλαμικὲς Σπονδές*, Ἀθήνα 2002.
9. Κωστής Παλαμάς. *Ἐξήντα χρόνια ἀπὸ τὸ θάνατό του (1943-2003)*, Ἐπι-

λογή ύλης-Επιμέλεια λευκώματος Ε. Ν. Μόσχος και Κ. Σαρδελής, Ἀθήνα 2003.

10. Π. Δ. Μαστροδημήτρης, *Παλαμικά Μελετήματα καὶ Ἄρθρα (1973-2003)*, Ἀθήνα 2003.
11. Κάρολος Μητσάκης, *Τὸ ἀθάνατο νερό: μελέτες γιὰ τὸν ποιητὴ Κωστῆ Παλαμᾶ*, Ἀθήνα 2005.
12. Κωστῆς Παλαμᾶς, *Ἐξήντα χρόνια ἀπὸ τὸν θάνατό του (1943-2003). Πρακτικά. Β' Διεθνὲς Συνέδριο γραμματολογικά, ἐκδοτικά, κριτικά, ἐρμηνευτικά ζητήματα*, Ἐπιμέλεια Κ. Γ. Κασίνης, τόμ. 1-2, Ἀθήνα, 2006.